

OCHRANA A PÉČE O OHROŽENÁ STANOVIŠTĚ

ROZHOVOR S LUKÁŠEM ČÍŽKEM

JAN DUŠEK

Mgr. LUKÁŠ ČÍŽEK, Ph.D.

Entomolog zabývající se ekologií a ochranářskou biologií lesů a stepí mírného pásu. Pracuje na Entomologickém ústavu Biologického centra AV ČR, přednáší na Jihočeské univerzitě i jinde.

Máte zkušenosti s výzkumem po celém světě, znáte tropy, Kavkaz, Sibiř. V České republice se soustředíte zejména na oblast soutoku Moravy a Dyje, čím je tato oblast zajímavá?

Oblast lužních lesů při soutoku Moravy a Dyje je biologicky jedno z nejbohatších území nejen u nás, ale i v rámci celé střední Evropy. Žije zde spousta organismů, které nejjí jinde u nás a v západní Evropě jsou buď vyhynulé nebo tam nikdy nežily. Tato oblast je unikátní v tom, že je zde zatím vysoká biodiverzita.

Proč zatím? Jsou tam nějaké vlivy, které negativně biodiverzitu ovlivňují?

Problém je v tom, že toto území je sice sběratelem mnoha národních i mezinárodních ochranářských titulů a statutů, ale chráněné prakticky není. Není zde žádné velkoplošné chráněné území, rezervace chrání méně než 2 % tamních lesů, což je míň než například na území hlavního města Prahy, kde tvoří rezervace okolo 10 %. A především se v tomto území hodně rychle těží dřevo, během let 1990 – 2009 se podařilo vytěžit přes 25 % tamních

lesů. Výrazně se změnila věková skladba porostů. Kolem roku 1990 zhruba polovinu rozlohy lesů tvořily stromy starší 80 let, dnes tvoří jen 25 % rozlohy, a naopak lesy mladší 40 let tvoří zhruba polovinu rozlohy území. Plošně jsou nejvíc zastoupeny paseky až porosty do 10 a porosty do 20 let, tedy to, co se vyrubalo v posledních 10 a 20 letech. Pak následují porosty, které vznikly na místě lesů vytěžených kolem druhé světové války, tedy v době, kdy se lesy obecně hodně těží.

Je-li hlavním problémem na soutoku těžení, je hlavním cílem požadovaná bezzásahovost?

To určitě není. Bezzásahovost je v nížinných lužních lesích podobným problémem jako rychlé těžby, možná je to z dlouhodobého hlediska problém ještě větší. Dochází zde ke dvěma jevům, za prvé k tomu, že dub, který potřebuje pastvu nebo zásah velkého savce (krávy, koně, člověka), aby dokázal zmladit, tak v hustém bezzásahovém lese nemá šanci a mizí. Zároveň na dub je vázáno obrovské množství organismů, je to nejbohatší strom u nás, co se biodiverzity

*I velmi nadprůměrný entomolog pobije nejvíce hmyzu, když sedí za volantem. Průměrný řidič kamionu má za rok na svědomí podstatně více hmyzích životů než všichni nadšení sběratelé dohromady.
Foto Lukáš Čížek*

na něj navázané týče. Druhá část problému je, že toto území je ještě dnes bohaté na mnoho starých stromů, mohutných starých dubů, které nerostly původně v zapojeném lese, ale volně. Tyto stromy jsou poměrně nízké, jen nějakých 20 - 25 m vysoké. V bezzásahovém režimu je přerostou jiné stromy. Staré stromy pak nemají šanci v jejich konkurenci přežít a velmi rychle umírají. To je dnes vidět v NPR Cahnov - Soutok i Ranšpurk, kde většina starých stromů leží na zemi a tleje, ale není tam za ně žádná náhrada. Biologická hodnota území se pravděpodobně v nejbližší budoucnosti výrazně sníží.

Tedy prosvětlování, ke kterému dochází, když zahynou tyto velké stromy, nestačí?

To bohužel nestačí, protože v okamžiku, kdy dub umírá, je již přerostlý jinými stromy, navíc takto malá světlina v lese není v podstatě vidět. V NP Podyjí děláme studii, kde máme paseky velikosti 40 x 40 metrů, což je výrazně větší než světlina, která vznikne po jednom stromu. Paseky máme vždy ve dvojicích, jednu v lese a druhou na kraji lesa a pozoruje zde obrovský rozdíl v abundanci a diverzitě organismů, které se na těchto pasekách vyskytují. Paseka v lese je ztracená a plno zvířat jí nenajde. To znamená, že když v lese spadne byt obrovský strom, tak vzniklá světlina nebude pro mnoho světlomilných organismů dostatečně velká.

Zmiňoval jste vliv pastvy kopytníků. Dnes je lesní pastva zakázaná, proč tomu tak je a pomohlo by plošné zavedení pastvy, zejména skotu?

Lesní pastva je zakázaná poměrně dlouho, tvrdí se, že ji zakázala již Marie Terezie, ale Dušan Utínek kdesi zjistil, že lesní pastva byla celoplošně zakázána až za komunismu. Marie Terezie ji zakázala jen tam, kde to škodilo. Tedy u nás je lesní pastva zakázaná teprve pár desetiletí a její obnova by byla samozřejmě velice žádoucí. Problémů je několik, především je zde fakt, že i tam, kde pastva zakázána nebyla, se pase stále méně. Je to extenzivní způsob využívání krajiny, který se dnes příliš nevyplácí. Návrat lesní pastvy je ale velice žádoucí do rezervací, chráněných území. Vlastník lesa by si měl sám určit, k čemu les využije, zda produktem lesa bude dřevo nebo mléko či hovězí maso. K zákazu lesní pastvy dnes už není důvod, naopak bychom jí měli podporovat, protože naše

Oostvaardersplassen, zkráceně nová divočina v Holandsku. Několik kilometrů čtverečních na dohled od Amsterdamu, se stády koní, krav a obrovskými hejny ptáků, kde si člověk připadá trochu jako na afrických pláních. Rozhodně zajímavý koncept péče o přírodu. Foto Lukáš Čížek

lesy jsou na přítomnost velkých býložravců zvyklé od pradávna. Už od druhohor neexistovalo v podstatě na světě místo, kde by rostliny žily bez nějakého svého velkého predátora, spásáče. Přírodu jsme spásáčů zbavili až nedávno my. A je to stav velice umělý a nešťastný, na pastvu a krajinu jí vytvořenou totiž potřebuje velmi podstatná část evropské přírody.

Pro jaký typ lesa je lesní pastva vhodná? Proč státní lesy nedovolí plošně zavést pastvu v chráněných územích, kde stát řekl, že se má chránit nějaký přírodní fenomén? Vedou se k tomuto problému nějaká jednání?

Nemůžeme chtít po produkčních lesnících, aby zaváděli ochrannářskou metodu, která u nás není nikde vyzkoušená. Nemáme rezervaci, kde by lesní pastva probíhala v nějakém viditelném měřítku. A tudíž nemáme žádné referenční území, kde bychom zájemcům, soukromým vlastníkům lesa, ukázali, že lesní pastva les nezničí, ale naopak ho může udělat hezkým. A případné snížení výnosu z lesa je vykompenzováno něčím jiným. Není možné vinit státní lesy, že nepasou, problém je na straně ochrany přírody. Obnovit lesní pastvu musíme v chráněných územích, pak teprve můžeme očekávat, že se někdo rozhodne to také zkusit jinde.

Máme nějaké příklady dobré praxe - referenční příklady - na pařeziny, světlé či střední lesy?

Je to zhruba 10 let, kdy jsme vydali s Martinem Konvičkou a Jirkou Benešem brožurku, kde řešíme ochranu biodiverzity nížinných lesů. O výmladkovém hospodaření a dalších metodách aktivní ochrany se těch 10 let intenzivně hovoří, nad tématem bádají vědecké týmy a ročně proběhne několik seminářů. Ale výmladkových lesů máme nejspíš méně než v roce 2005. Vzniklo sice pár malých pokusných ploch, ale byl zlikvidován rozlehlý střední les u Moravského Krumlova. Takže když chci někomu ukázat fungující výmladkové hospodaření, stejně nezbývá, než zajet do Rakouska.

Mluvíme o přírodě v lesích, také v programu rozvoje venkova se dozvíme, že pro podporu biodiverzity je vhodné méně hodnotné zemědělské plochy zalesňovat. Je skutečně pro biodiverzitu vhodné zalesňování?

Samozřejmě není. Rozloha lesů u nás za posledních 150 let vzrostla zhruba o polovinu. Z 22 % na 33 % rozlohy území. Lesy tedy zaznamenaly obrovský nárůst, ale zároveň lesní biodiverzita zaznamenala dost drastický pokles způsobený zejména zhrounutím a přechodem na pasečné

Tesařík alpský je jedním z našich nejkrásnějších brouků. Když už se nám ho málem podařilo vyhubit v bučinách, začal se šířit lužními lesy. Je jedním z mála ohrožených brouků, kterým pomohlo zhoustnutí našich nížinných lesů. To v posledním století vedlo k šíření živých dřevin tesaříka alpského, stínomilných javorů a jasanů. Foto Lukáš Čížek

hospodaření. A ačkoli biodiverzita našich lesů je na tom u nás poměrně špatně, ve srovnání s biodiverzitou bezlesí je na tom výborně. Dnes je cennější jakákoliv louka nebo stráň, pakliže je travnatá než nově vzniklý les, protože v nově vzniklých lesích nic biologicky hodnotného nežije a ještě několik století žít nebude. Zalesňování málo hodnotných zemědělských půd je z biologického hlediska to nejhorší, co nás může napadnout.

Pokud jsou plochy neobhospodařovány nebo nezalesňovány, tak v realitě samovolně zarůstají. Jak se tomu bránit?

Existují zde nějaké příklady dobré praxe? Možností je několik. Pokud není zarůstání podpořeno přímým vysazováním, může trvat desítky let, a přechod mezi lesem a loukou je biologicky zatraceně bohatý. Další možností je takové území občas zapálit, pojezdit tankem, motorkami nebo jinak vrátit sukcesii o kus zpátky. Není to drahé, jen je potřeba to provádět včas a s rozumem. Větší území je ideální oplotit a vypustit na ně dobytek, který nevyžaduje péči a je schopen venku fungovat celoročně. Takový projekt nedávno rozjela Česká krajina v bývalém vojenském prostoru v Milovicích, kde vypustili exmoorské poníky.

Aktuálně se hovoří o potřebě změny paradigmatu druhové ochrany u nás. Jak nahlížíte na dosavadní efektivitu zvláštní druhové ochrany v případě hmyzu?

V posledních 15 letech se periodicky diskutuje o tom, které druhy doplnit do seznamu zvláště chráněných druhů. Mnoho entomologů je proti doplnění jakéhokoli druhu. Zákonná ochrana totiž zatím žádnému hmyzu moc nepomohla. Může ale dojít ale k tomu, že lidé se začnou bát sdělovat údaje o výskytu chráněných druhů. Primárním cílem entomologa je sbírkový materiál. Samozřejmě jde o sběratelskou vášeň, jejím vedlejším produktem jsou ale velice důležité důkazy existence konkrétního druhu na konkrétním místě. Pohled do starých sbírek bývá děsivý. Nikoli proto, že jde o mrtvolky. Dnes bych musel objezdit půlku střední Evropy, abych nachytl to, co pilný sběratel v 19. století bez problémů nalovil „za barákem“ v běžné krajině. Zároveň jsou hmyzí populace většinou obrovské, sběrem jedinců je prakticky ohrozit nelze. A právě díky aktivitě amatérských entomologů získáváme informace o druzích a jejich výskytu, případně úbytku. Zákonná ochrana jedinců spojená s penalizací entomologů, kteří ve svých sbírkách nějaký chráněný druh téměř vždy mají, vede k tomu, že ochrana přírody přichází

o informace, kde co žije. A tím pádem to to nemůže efektivně chránit. Situace je často zcela absurdní. Malý kluk, který si do sbírky chytí roháče, může dostat pokutu, ale likvidace celých hmyzích populací (například zmiňované drastické těžby v jihomoravských lužích) zůstává bez reakce. Ochrana jedinců nemá u hmyzu smysl a může být spíše kontraproduktivní.

Jak by tedy měla účinná ochrana druhů v případě hmyzu vypadat?

V případě hmyzu by mělo jít především o ochranu stanovišť, nejde o ochranu jednotlivce. Není vhodné lidi od chráněných druhů izolovat a odhánět, protože se o nich nic nedozvědí a nemohou si k nim vybudovat vztah, který jim pomůže k jejich ochraně. Tedy měl by být kladen maximální důraz na ochranu stanovišť a minimální na ochranu jedinců. Každé dítě by mělo mít možnost doma chovat v teráriu naše žáby, čolky a užovky, nebo mít v entomologické krabici mrtvého roháče. Jen tak si k nim totiž může vytvořit vztah. Ochrana jedinců přilíží často sklouzává k úřední šikaně za drobnosti a opomíjení problémů podstatných.

Poslední otázka směřuje na obecný problém ochrany přírody. Kde vidíte jako nejpodstatnější a největší problém v ochraně přírody, který by stál za to vyřešit a který je snadno řešitelný?

Jestli je něco snadno řešitelného to nevím, ale problémů vnímám několik. Institucionální vedení ochrany přírody ustrnulo v 80. letech a novější metody ochrany přírody a managementu krajiny se u nás nepoužívají. Např. vypalování, polodivoký chov skotu či koní. Přitom v okolních zemích jsou tyto přístupy uplatňovány mnohem častěji. Ochrana přírody musí přijmout skutečnost, že lidské zásahy do přírody nejsou jenom škodlivé, jak to dodnes bývá vnímáno, ale i nezbytné, protože nahrazují činnost dříve běžných velkých savců. Dnes je člověk posledním, v krajině dosti běžným velkým savcem. Jeho činnost sice často škodí, ale často také prospívá. Takže je nutné rozlišovat negativní zásahy například do chráněných území od těch žádoucích, které jsou aktivní podporou ohrožených druhů.

Děkuji za rozhovor.